

Etičko i inkluzivno izvještavanje o LGBTQI+ temama

Priručnik za medije

Etičko i inkluzivno izvještavanje o LGBTQI+ temama

Priručnik za medije

Etičko i inkluzivno izvještavanje o LGBTQI+ temama

Priručnik za medije

Izdavač:

Centar za monitoring i istraživanje CeMI
Bul. Josipa Broza Tita 23a
email: info@cemi.org.me
www.cemi.org.me

Urednica:

Andrea Rovčanin

Autorka:

Katica Maksan

Štampa:

Smart Print

Tiraž:

50

Godina izdanja:

2026

Ovaj projekat finansira
Evropska unija

Ministarstvo
regionalno-investicionog
razvoja i saradnje sa
nevladinim organizacijama

Napomena: Ovaj priručnik je nastao u okviru projekta „Od ćutanja do narativa: Predstavljanje LGBTQI+ zajednice u crnogorskim medijima (2011-2024)“, koji sprovodi CeMI, a podržan je kroz širi program „Zajedno za LGBTQI+ jednakost“, koji vodi Centar za građansko obrazovanje (CGO) u partnerstvu sa ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey, Queer Montenegro,

Queer centrom Skoplje, Tuzlanskim otvorenim centrom, Open Mind Spectrum Albania i Centrom za razvoj društvenih grupa iz Kosova (CSGD). Projekat finansira Evropska unija, a kofinansira Ministarstvo regionalno-investicionog razvoja i saradnje sa nevladinim organizacijama. Mišljenja i stavovi iznijeti u ovom priručniku ne odražavaju nužno stavove Evropske unije.

Centar za
građansko
obrazovanje

ERA
LGBTI Equal Rights Association

CONTENTS

1. UVOD	7
1.1.SVRHA PRIRUČNIKA, CILJEVI I KOME JE NAMIJENJEN	7
1.2. KAKO KORISTITI PRIRUČNIK U SVAKODNEVNOM NOVINARSKOM I UREDNIČKOM RADU	9
1.3. CRNOGORSKI KONTEKST	10
1.4. NORMATIVNI I PRAVNI OKVIR U POZADINI PRIRUČNIKA	11
1.5. PROFESIONALNA SENZIBILIZACIJA NOVINARA/KI I UREDNIKA/CA: POSTOJEĆE PRAKSE I PRE-POZNATE PRAZNINE	12
2. MEDIJSKI NARATIVI I NJIHOV UTICAJ	13
2.1. NAJČEŠĆI NARATIVI U IZVJEŠTAVANJU O LGBTQI+ TEMAMA	13
2.2. TON, UOKVIRAVANJE I OBRASCI SENZACIONALIZMA	14
2.3. UTICAJ MEDIJSKIH NARATIVA NA JAVNU PERCEPCIJU, PREDRASUDE I SIGURNOST	15
3. OSNOVNI POJMOVI I TERMINOLOGIJA	16
3.1. KLJUČNI POJMOVI U MEDIJSKOM IZVJEŠTAVANJU O LGBTQ OSOBAMA	16
3.2. TERMINOLOGIJA KOJU NOVINARI/KE NAJČEŠĆE KORISTE – PREPORUKE I OBJAŠNJENJA	19
3.3. IZVJEŠTAVANJE O NEBINARIM OSOBAMA	20
3.4. IZVJEŠTAVANJE O INTERSEKS/INTERPOLNIM/MEĐUPOLNIM OSOBAMA	20
3.5. IME, ZAMJENICE I „DEDNEJMING“	20
3.6. JEZIK NIJE NEUTRALAN (I NIJE TO LIČNO)	21
4. ETIČKO I PROFESIONALNO IZVJEŠTAVANJE	23
4.1. RELEVANTNOST LGBTQI+ IDENTITETA U MEDIJSKIM PRIČAMA	23
4.2. ZAŠTITA PRIVATNOSTI, IZBJEGAVANJE „AUTOVANJA“ I PROCJENA RIZIKA	24
4.3. IZVORI INFORMACIJA I ODGOVORNO PREDSTAVLJANJE SAGOVORNIKA	24
4.4. JEZIK, TON I NASLOVI	25
4.5. FOTOGRAFIJE, VIDEO I MULTIMEDIJA	25
4.6. VJEŠTAČKA INTELIGENCIJA (AI), AUTOMATIZACIJA SADRŽAJA I RIZIK OD REPRODUKOVANJA HOMOFOBIE	26
5. IZBJEGAVANJE STEREOTIPA, STIGMATIZACIJE I SENZACIONALNIZMA	28
5.1. NAJČEŠĆI STEREOTIPI I ŠETNI OBRASCI U DOMAĆIM I REGIONALNIM MEDIJIMA	28
5.2. PREPOZNAVANJE PROBLEMATIČNIH FREJMOVA I IMPLICITNIH PORUKA	29
5.3. PREPORUKE ZA NEUTRALNO, KONTEKSTUALIZOVANO I IZVJEŠTAVANJE ZASNOVANO NA LJUDSKIM PRAVIMA	30
5.4. CHECKLISTA ZA PREPOZNAVANJE RIZIČNOG SADRŽAJA	30

5.5. INTERSEKCIONALNI PRISTUP: VIŠESTRUKA MARGINALIZACIJA I MEDIJSKI NARATIVI U CRNOJ GORI	31
6. ONLAJN KOMENTARI, DRUŠTVENE MREŽE I GOVOR MRŽNJE	33
6.1. ULOGA KOMENTARA I DRUŠTVENIH MREŽA U FORMIRANJU JAVNOG DISKURSA	33
6.2. RAZLIKA IZMEĐU LEGITIMNE KRITIKE, UVREDE I GOVORA MRŽNJE	33
6.3. SMJERNICE ZA ODGOVORNU MODERACIJU KOMENTARA I KORISNIČKOG SADRŽAJA	34
6.4. POSTUPANJE U SLUČAJU ESKALACIJE NEGATIVNOG ILI NASILNOG GOVORA	35
6.5. DRUŠTVENE MREŽE, VIRALNOST I SEKUNDARNA ŠTETA	36
6.6. DEZINFORMACIJE I „NORMALIZACIJA“ ŠTETE	37
6.7. PRAVILA ZA OBJAVLJIVANJE I UPRAVLJANJE SADRŽAJEM NA DRUŠTVENIM MREŽAMA	38
7. DOBRE I LOŠE PRAKSE U IZVJEŠTAVANJU	41
7.1. PRIMJERI PROBLEMATIČNOG IZVJEŠTAVANJA: ANALIZA GREŠAKA	41
7.2. PRIMJERI KVALITETNOG I ETIČKOG IZVJEŠTAVANJA	42
7.3. KAKO UNAPRIJEDITI POSTOJEĆE MEDIJSKE PRAKSE	43
8. SPECIFIČNE SITUACIJE U IZVJEŠTAVANJU O LGBTQI TEMAMA	44
8.1. PRAJDOVI, PROTESTI I JAVNI DOGAĐAJI	44
8.2. NASILJE I ZLOČINI IZ MRŽNJE	44
8.3. SUDSKI POSTUPCI I POLICIJSKA HRONIKA	46
8.4. ZDRAVLJE	46
8.5. OBRAZOVANJE	47
8.6. SPORT	48
9. PRAKTIČNI ALATI ZA REDAKCIJE	49
9.1. CHECKLISTA PRIJE OBJAVE TEKSTA	49
9.2. SMJERNICE ZA UREDNIKE/CE	50
9.3. OSNOVNI MODEL POLITIKE MODERACIJE KOMENTARA I DRUŠTVENIH MREŽA	50
9.4. KAKO ISPRAVITI GREŠKE I REAGOVATI NA KRITIKE	51
10. LITERATURA I PREPORUKE ZA DALJE ČITANJE	52

1. UVOD

1.1. SVRHA PRIRUČNIKA, CILJEVI I KOME JE NAMIJENJEN

Prema podacima organizacija civilnog društva koje kontinuirano prate stanje ljudskih prava LGBTIQ+ osoba, značajan broj prijava govora mržnje i uznemiravanja zabilježen je u digitalnom prostoru, posebno na društvenim mrežama i u komentarima ispod medijskih tekstova.¹ Ovi sadržaji uključuju uvrede, ponižavanje i prijetnje, a njihova učestalost raste u periodima intenzivnog medijskog izvještavanja o LGBTIQ+ temama.

U poređenju sa drugim zemljama Balkana i sa prosjekom u Evropskoj uniji, u Crnoj Gori zakonski okvir je relativno napredan (npr. životna partnerstva lica istog pola priznaju se od 2020. godine, pripremljen je Nacrt zakona o pravnom prepoznavanju roda na osnovu samoodređenja), ali stavovi javnosti i prepoznatljiv narativ, uključujući medijsko izvještavanje, pokazuju značajnije prisustvo negativnih stavova i stereotipa nego što je to u nekim zemljama EU. Ova kombinacija faktora — pravni napredak, ali i društveno nepovjerenje i negativni narativi — znači da su standardi izvještavanja o LGBTIQ+ temama u Crnoj Gori još uvijek ispod prosjeka onih koje bi se očekivale u medijima Unije.

Efekat ovakvog širenja informacija iz tradicionalnih medija na društvene mreže brz je i snažan:

- sadržaji se šire brže i imaju duži životni vijek (npr. kroz viralnost i transformaciju u mimeove, naročito na mrežama poput "X");
- granica između informacije, mišljenja i manipulacije postaje nejasna;
- govor mržnje se prikriva humorom, ironijom ili pozivanjem na „slobodu mišljenja“;
- pritisak i uznemiravanje postaju personalizovani i direktni.

Za LGBTIQ+ osobe to znači da se šteta ne završava na pogrešno napisanom naslovu ili loše uokvirenom tekstu. Ona se nastavlja i umnožava u komentarima ispod članaka, direktnim porukama, kampanjama targetiranog uznemiravanja i dugoročnom osjećaju da je javni prostor postao neprijateljski i nesiguran. Ovaj kontinuitet štete posebno je izražen u digitalnom okruženju, gdje se granica između

¹ LGBT Forum Progres, Godišnji izvještaji o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Crnoj Gori – <https://lgbtprogres.me/publikacije/>; Queer Montenegro, monitoring online nasilja <https://queermontenegro.org>

medijskog sadržaja i korisničkog diskursa sve više briše.

Nalazi CEDEM-ove analize samoregulatornih praksi u crnogorskom medijskom prostoru² ukazuju da značajan dio onlajn medija nema jasno definisane i dosljedno primjenjivane politike moderacije komentara, niti funkcionalne mehanizme za odgovorno upravljanje govorom mržnje i uznemiravanjem na portalima. U praksi, komentari se često posmatraju kao odvojeni od novinarskog sadržaja, iako upravo oni predstavljaju prostor u kojem se problematični narativi dodatno radikalizuju i normalizuju.

U takvom regulatornom i samoregulatornom kontekstu, mediji više nijesu samo izvori informacija, već aktivni generatori narativa koji se dalje umnožava na društvenim mrežama, bez uredničkih filtera i jasne odgovornosti. Način na koji je tema inicijalno predstavljena u medijima – kroz naslov, frejming i izbor jezika – u velikoj mjeri određuje kako će sadržaj biti interpretiran, dijeljen i komentarisani u onlajn prostoru.

Polazeći od toga, ovaj priručnik zasniva se na jednostavnoj, ali ključnoj pretpostavci: **etičko i profesionalno izvještavanje o LGBTQI+ temama nije pitanje političke korektnosti, već pitanje stvarne društvene odgovornosti i bezbjednosti ljudi.**

Priručnik predstavlja praktičan i normativno utemeljen alat za unapređenje etičkog, profesionalnog i inkluzivnog izvještavanja o LGBTQI+ temama u Crnoj Gori. Nastao je kao odgovor na dugogodišnje obrasce medijskog izvještavanja koji, iako često formalno usklađeni sa slobodom izražavanja, u praksi mogu da proizvode ili pojačaju stigmatizaciju, stereotipe i isključujuće narative.

Svrha priručnika je da medijskim profesionalcima i profesionalkama pruži jasne, primjenljive i kontekstualizovane smjernice koje povezuju profesionalne standarde novinarstva, važeći pravni okvir Crne Gore, međunarodne obaveze države u oblasti ljudskih prava i empirijske nalaze o realnim efektima medijskog izvještavanja i onlajn diskursa.

² Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM), *Samoregulatorne prakse u crnogorskom medijskom prostoru*, 2025

Ciljevi priručnika su:

- dati doprinos unapređenju tačnosti, odgovornosti i kontekstualnosti izvještavanja o LGBTQI+ temama;
- doprinijeti smanjenju stereotipa, senzacionalizma i implicitno diskriminatorskih narativa;
- osnažiti novinare/ke i urednike/ce da prepoznaju rizike u jeziku, uokviravanju i vizualnom predstavljanju;
- ponuditi konkretne alate za upravljanje onlajn komentarima i govorom mržnje;
- otvoriti prostor za razumijevanje prednosti i rizika upotrebe AI tehnologija u izvještavanju o ljudskim pravima;
- dati doprinos zaštiti dostojanstva, privatnosti i bezbjednosti LGBTQI+ osoba u javnom prostoru.

Priručnik je namijenjen novinarima/kama i urednicima/ama u štampanim, onlajn i audiovizualnim medijima, studentima/kinjama novinarstva i komunikologije, kao i drugim profesionalcima uključenim u kreiranje i moderaciju medijskog sadržaja, posebno u digitalnom okruženju.

1.2. KAKO KORISTITI PRIRUČNIK U SVAKODNEVNOM NOVINARSKOM I UREDNIČKOM RADU

Priručnik je koncipiran kao radni alat koji se može koristiti u tri ključne faze medijskog procesa: prije objave, tokom pisanja i uređivanja, i nakon objave sadržaja.

Prije pisanja i objave: Priručnik pomaže u procjeni da li je LGBTQI+ identitet relevantan za temu o kojoj se izvještava, u izboru odgovarajućih izvora, kao i u procjeni potencijalnih rizika po sagovornike/ce i po javni diskurs. Poseban akcenat stavljen je na procjenu mogućih posljedica u onlajn prostoru, uključujući eskalaciju govora mržnje i uznemiravanja.

Tokom pisanja i uređivanja: Priručnik služi kao vodič za upotrebu terminologije, oblikovanje naslova i "lidova", izbor vizualnog sadržaja i strukturu teksta. Ovdje se fokus stavlja na izbjegavanje senzacionalističkih i stigmatizujućih formulacija koje imaju direktan uticaj na ton i sadržaj komentara čitalaca.

Nakon objave: Priručnik nudi smjernice za odgovornu moderaciju komentara, reagovanje na govor mržnje i onlajn nasilje, kao i za ispravljanje grešaka i komunikaciju sa publikom. Ovaj pristup je u skladu sa savremenim međunarodnim

standardima koji prepoznaju da urednička odgovornost ne prestaje u trenutku objave sadržaja.

1.3. CRNOGORSKI KONTEKST

Priručnik se oslanja na analizu oko 3.250 medijskih članaka i približno 35.000 komentara čitalaca objavljenih na tri crnogorska portala (Vijesti, Analitika i In4C) u periodu od 2012. do 2024. godine.³ Ovaj period obuhvata važne društvene i političke promjene, uključujući prvu Paradu ponosa u Crnoj Gori, unapređenje zakonodavnog okvira za zaštitu od diskriminacije, ali i faze intenzivne polarizacije javnog diskursa.

Ova analiza pokazuje nekoliko ključnih trendova:

- opadajući broj tekstova o LGBTQI+ temama kroz vrijeme, uz istovremenu koncentraciju interesovanja publike u rubrici Politika i društvo;
- izrazito negativan ton komentara, gdje je oko 80% komentara identifikovano kao negativno u jezičkom izrazu;
- postepenu transformaciju negativnih narativa – od ranijih eksplicitnih uvreda i poziva na nasilje ka savremenijim, implicitnim obrascima koji koriste jezik politike, ideologije, „cenzure“, humora i satire;
- snažnu povezanost između načina uokviravanja teme (naslovi, vizuali, struktura teksta) i tipa reakcija publike u komentarima.

Ovi nalazi ukazuju da problematični efekti medijskog izvještavanja nijesu ograničeni na otvoreni govor mržnje, već sve češće proizlaze iz naizgled legitimnih diskurzivnih okvira koji normalizuju isključivanje i delegitimizaciju LGBTQI+ osoba.

³ Centar za monitoring i istraživanje (CeMI) „Analiza reprezentacije LGBTQI+ zajednice u onlajn medijima (2011 – 2024)“, Podgorica 2026.

1.4. NORMATIVNI I PRAVNI OKVIR U POZADINI PRIRUČNIKA

Smjernice u ovom priručniku zasnovane su na važećem pravnom i etičkom okviru Crne Gore, kao i na međunarodnim standardima koje je država prihvatila.

Na nacionalnom nivou, priručnik se oslanja na:

- **Ustav Crne Gore**, koji garantuje zabranu diskriminacije i poštovanje ljudskog dostojanstva;
- **Zakon o zabrani diskriminacije**, kojim se zabranjuje diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta;
- **Zakon o medijima i Zakon o audiovizualnim medijskim uslugama**, koji propisuju odgovornost medija za sadržaj koji podstiče mržnju, nasilje ili diskriminaciju;
- **Kodeks novinara/ki Crne Gore**, posebno odredbe koje se odnose na zabranu diskriminacije, zaštitu privatnosti i odgovornost za javnu riječ;
- ulogu **Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore (Ombudsmana)** u postupcima zaštite od diskriminacije i govora mržnje.

Na međunarodnom nivou, priručnik je utemeljen na:

- **Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima**;
- **Međunarodnom paktu o građanskim i političkim pravima**, posebno u dijelu koji se odnosi na slobodu izražavanja i zabranu podsticanja mržnje;
- preporukama i standardima **Savjeta Evrope** o borbi protiv govora mržnje i zaštiti manjinskih prava;
- relevantnim dokumentima i smjernicama **Ujedinjenih nacija** o slobodi izražavanja, zabrani diskriminacije i zaštiti LGBTI osoba.

Priručnik ne uvodi nove obaveze za medije, već postojeće pravne i etičke standarde prevodi u konkretne, svakodnevno primjenjive novinarske i uredničke prakse, u skladu sa specifičnostima crnogorskog medijskog i društvenog konteksta.

1.5. PROFESIONALNA SENZIBILIZACIJA NOVINARA/KI I UREDNIKA/CA: POSTOJEĆE PRAKSE I PREPOZNATE PRAZNINE

U Crnoj Gori postoje inicijative usmjerene na jačanje profesionalnih kapaciteta novinara/ki i urednika/ca u oblasti etike, ljudskih prava i izvještavanja o osjetljivim društvenim temama. Ove aktivnosti najčešće se realizuju kroz projektne obuke, radionice i priručnike koje organizuju međunarodne organizacije, regulatorna i samoregulatorna tijela, kao i organizacije civilnog društva. Među njima su, između ostalih, programi i aktivnosti koje su sprovodili Savjet Evrope, OSCE, kao i domaće nevladine organizacije. Međutim, dostupni uvidi i praksa ukazuju da su obuke koje su specifično fokusirane na izvještavanje o LGBTQI+ temama rjeđe, vremenski ograničene i najčešće realizovane ad hoc, kao dio šireg programa o ljudskim pravima ili zabrani diskriminacije. Ne postoji sistemski mapiran ili kontinuiran program profesionalnog usavršavanja koji bi se dosljedno bavio terminologijom, frejmingom, digitalnim efektima izvještavanja i upravljanjem on-lajn diskursom u kontekstu LGBTQI+ tema.

Nalazi CEDEM-ove analize samoregulatornih praksi dodatno potvrđuju ovaj jaz. Na osnovu odgovora medija prikupljenih putem upitnika i zahtjeva za slobodan pristup informacijama, većina redakcija ne vodi precizne evidencije o obukama iz oblasti profesionalnih i etičkih standarda, niti raspolaže podacima o broju zaposlenih koji su u toku godine pohađali specijalizovane treninge. U značajnom broju slučajeva, mediji nijesu mogli da dostave podatke o procentu novinara/novinarki koji su učestvovali u bilo kakvim obukama, dok su obuke o digitalnoj etici, moderaciji onlajn sadržaja i upravljanju govorom mržnje identifikovane kao sporadične i nesistematične.

Ovakvo stanje ukazuje da profesionalno usavršavanje u oblasti osjetljivih društvenih tema, uključujući LGBTQI+ pitanja, zavisi prvenstveno od pojedinačnih inicijativa, projekata civilnog društva ili donatorske podrške, umjesto da bude integrisano u redovne planove razvoja redakcija i medijskih kuća.

2. MEDIJSKI NARATIVI I NJIHOV UTICAJ

Mediji ne prenose samo informacije, već aktivno oblikuju značenja, prioritete i granice prihvatljivog javnog diskursa. Način na koji su LGBTQI+ teme uokvirene — kroz izbor jezika, sagovornika, naslova i vizualnih elemenata — ima direktan uticaj na to kako publika razumije ove teme i kako reaguje u onlajn prostoru.

2.1. NAJČEŠĆI NARATIVI U IZVJEŠTAVANJU O LGBTQI+ TEMAMA

Analiza članaka objavljenih u periodu 2012–2024. godine (u daljem tekstu Analiza) pokazuje da se izvještavanje o LGBTQI+ temama najčešće kreće unutar ograničenog broja ponavljajućih narativa, koji se pojavljuju u različitim varijacijama i intenzitetima:⁴

Marginalizacija

LGBTQI+ teme se često predstavljaju kao sporedne ili incidentne, bez dubljeg društvenog, pravnog ili institucionalnog konteksta. Ovakav pristup je naročito vidljiv kada se izvještavanje svodi na kratke vijesti, bez objašnjenja šireg okvira ljudskih prava ili odgovornosti nadležnih institucija. Posljedica je percepcija da se radi o temama koje nijesu od opšteg javnog interesa, već o izolovanim ili perifernim pitanjima.

Viktimizacija

U značajnom broju tekstova LGBTQI+ osobe se pojavljuju isključivo kao žrtve nasilja, diskriminacije ili konflikta. Iako je važno izvještavati o ovim slučajevima, njihovo kontinuirano predstavljanje bez šireg konteksta, kao i bez prostora za pri-

⁴ Pojmovi *marginalizacija*, *viktimizacija*, *senzacionalizam*, *egzotizacija* i *narativ „kontroverze“* u ovom poglavlju koriste se kao analitičke kategorije preuzete iz studija medija, teorije reprezentacije i međunarodnih standarda ljudskih prava. Ovi termini služe za opis ponavljajućih obrazaca u medijskom uokviravanju manjinskih i ranjivih grupa, a ne kao vrijednosne ili normativne etikete pojedinačnih novinara ili medija. Njihova upotreba je u skladu sa pristupima koje koriste Savjet Evrope, Ujedinjene nacije, ILGA-Europe i GLAAD u analizama medijskog predstavljanja LGBTQI+ osoba, kao i sa teorijskim okvirom kritičkih medijskih studija (npr. koncepti reprezentacije, „othering“-a i lažne ravnoteže u izvještavanju o ljudskim pravima).

kazivanje agencije, otpornosti i raznovrsnih iskustava, doprinosi slici trajne ranjivosti i pasivnosti.

Senzacionalizam

Analiza pokazuje da su tekstovi sa senzacionalističkim naslovima i lidovima – koji koriste dramatizaciju, implicitne vrijednosne sudove ili aluzije na „skandal“ – povezani sa većim brojem komentara i intenzivnijim negativnim diskursom. Ovakav narativ se pokazao kao jedan od glavnih okidača za eskalaciju govora mržnje i uznemiravanja u komentarima.

Egzotizacija

U pojedinim tekstovima LGBTQI+ identitet se tretira kao „drugačiji“ ili „neobičan“, često kroz stereotipne vizuale, naglašavanje fizičkih karakteristika ili pojednostavljene opise identiteta. Iako ne mora biti otvoreno negativan, ovaj narativ održava distancu i dehumanizaciju, jer LGBTQI+ osobe prikazuje kao izuzetak ili anomaliju, a ne kao ravnopravne članove društva.

Narativ „kontroverze“

Jedan od dominantnih savremenih obrazaca jeste predstavljanje LGBTQI+ tema kao inherentno spornih, pri čemu se prava i samo postojanje LGBTQI+ osoba stavljaju u okvir političke ili ideološke debate. Ovakav narativ često proizvodi lažnu ravnotežu, u kojoj se diskriminatorni stavovi i osporavanje ljudskih prava predstavljaju kao legitimno „drugo mišljenje“.

2.2. TON, UOKVIRAVANJE I OBRASCI SENZACIONALIZMA

Ton i frejming medijskih sadržaja formiraju se kroz niz uredničkih odluka koje često ostaju nevidljive, ali imaju snažne posljedice.

Senzacionalizam se ne manifestuje isključivo kroz otvoreno uvredljiv jezik, već sve češće kroz:

- vrijednosno obojene naslove koji sugerišu prijetnju, nametanje ili sukob;
- fokus na konflikt umjesto na činjenice i kontekst;
- selektivan izbor sagovornika koji pojačavaju polarizaciju.

Ovakvi obrasci su problematični jer utiču na to kako publika interpretira uzroke i posljedice društvenih pojava, kome pripisuje odgovornost i koje stavove doživljava kao legitimne.

2.3. UTICAJ MEDIJSKIH NARATIVA NA JAVNU PERCEPCIJU, PREDRASUDE I SIGURNOST

Analiza komentara čitalaca pokazuje da je javni diskurs ispod tekstova o LGBTQI+ temama u velikoj mjeri negativan — oko 80% komentara ima negativan jezički izraz. Međutim, važno je istaći da se negativnost vremenom transformiše. U ranijem periodu dominirali su eksplicitni oblici uvreda, ismijavanja i poziva na nasilje. U kasnijim godinama primjetan je pad broja korišćenja ovakvih uvredljivih izraza, ali i rast implicitno negativnih narativa koji koriste jezik politike, ideologije, cenzure i humora. Ovakav narativ je društveno prihvatljiviji, ali istovremeno i teže prepoznatljiv, što povećava rizik njegove normalizacije.

Ovi obrasci imaju realne posljedice po sigurnost i dobrobit LGBTQI+ osoba, jer doprinose normalizaciji isključivanja i delegitimizacije LGBTQI+ osoba, smanjenju osjećaja sigurnosti u javnom prostoru i povlačenju iz javne debate i samocenzuri.

Posebno su rasprostranjeni oblici narativne minimizacije i omalovažavanja (*dismissiveness*), kroz koje se LGBTQI+ teme trivijalizuju, relativizuju ili predstavljaju kao pretjerane, nametnute ili „nevažne“ u odnosu na „stvarne probleme“. Ovakav pristup ne proizvodi nužno otvorenu mržnju, ali sistematski potkopava legitimnost iskustava i zahtjeva LGBTQI+ osoba, održavajući hijerarhiju u kojoj su njihova prava i bezbjednost predstavljeni kao sporedni ili uslovni.

3. OSNOVNI POJMOVI I TERMINOLOGIJA

Dosljedna, precizna i kontekstualno odgovorna upotreba terminologije predstavlja osnov profesionalnog izvještavanja o LGBTQI+ temama. Analiza medijskog sadržaja pokazuje da se veliki dio problema u izvještavanju ne javlja zbog otvoreno uvredljivog jezika, već zbog **nepreciznih, zastarjelih ili implicitno vrijednosnih termina** koji se rutinski koriste u novinarskom pisanju. Takva terminologija često postaje polazna tačka za negativne narative i polarizaciju u komentarima.

Ovo poglavlje zato obuhvata pojmove i izraze koje novinari/ke **najčešće koriste u naslovima, "lidovima" i tekstovima**, uz jasno objašnjenje njihovog značenja, preporučene upotrebe i tipičnih grešaka.

3.1. KLJUČNI POJMOVI U MEDIJSKOM IZVJEŠTAVANJU O LGBTQI+ OSOBAMA

Seksualna orijentacija

Seksualna orijentacija odnosi se na emocionalnu, romantičnu i/ili seksualnu privlačnost osobe prema drugim osobama. Može biti, između ostalog, heteroseksualna, homoseksualna ili biseksualna. Seksualna orijentacija nije izbor, ideologija niti prolazna faza, niti se svodi na ponašanje, već predstavlja dio ličnog identiteta osobe.

Rodni identitet

Rodni identitet predstavlja unutrašnji i lični osjećaj roda koji osoba ima o sebi. On može, ali ne mora biti u skladu sa polom dodijeljenim pri rođenju. Rodni identitet je pitanje samoodređenja i ne zavisi od medicinskih intervencija, hormonske terapije ili pravnog priznanja.

NAPOMENA: Rodni identitet i seksualna orijentacija predstavljaju različite, međusobno nezavisne aspekte identiteta osobe. Osobe različitog rodnog identiteta mogu imati različite seksualne orijentacije, uključujući heteroseksualnu, homoseksualnu, biseksualnu, panseksualnu ili druge oblike orijentacije. Na primjer, transrodna ili nebinarna osoba može biti heteroseksualna, homoseksualna, biseksualna ili aseksualna, isto kao i cisrodna osoba.

U medijskom izvještavanju važno je izbjegavati pretpostavke o seksualnoj orijentaciji na osnovu rodnog identiteta ili rodnog izraza, jer takve pretpostavke doprinose širenju stereotipa i netačnih informacija. Poštovanje ove razlike predstavlja osnovu tačnog, profesionalnog i nediskriminatornog izvještavanja o LGBTQI+ osobama.

Rodni izraz/rodno izražavanje

Rodni izraz odnosi se na način na koji osoba izražava svoj rod kroz izgled, ponašanje, govor, odijevanje ili druge oblike izražavanja. Rodni izraz ne mora biti u skladu sa društveno nametnutim očekivanjima vezanim za „muškost“ ili „ženskost“ i ne određuje ni rodni identitet ni seksualnu orijentaciju osobe.

Cisrodna osoba (cisrodnost)

Cisrodna osoba je osoba čiji je rodni identitet u skladu sa polom dodijeljenim pri rođenju. Korišćenje ovog termina važno je kako bi se izbjeglo implicitno predstavljanje cisrodnosti kao „neutralne“ ili „normalne“, a drugih rodni identiteta kao odstupanja.

Transrodna osoba (transrodnost)

Transrodna osoba je osoba čiji rodni identitet nije u skladu sa polom dodijeljenim pri rođenju. Transrodnost se odnosi isključivo na rodni identitet i ne podrazumijeva određeni izgled, seksualnu orijentaciju niti obavezno uključuje medicinske ili pravne tranzicione procese.

Nebinarnе osobe / nebinarni identiteti

Nebinarnе osobe su osobe čiji se rodni identitet ne uklapa isključivo u binarne kategorije „muško“ ili „žensko“. Nebinarni identiteti obuhvataju različite načine

samoodređenja i ne predstavljaju jedinstvenu ili homogenu kategoriju.

Interseks osobe / interpolnost / međupolnost⁵

Interseks osobe su osobe rođene sa varijacijama u polnim karakteristikama, kao što su hromozomi, hormoni, unutrašnji ili spoljašnji polni organi, koje ne odgovaraju tipičnim medicinskim definicijama „muškog“ ili „ženskog“ pola. Interspolnost nije rodni identitet niti seksualna orijentacija.

Queer/kvir

Queer je širok i inkluzivan termin koji neke osobe koriste za opisivanje svog rod-nog identiteta i/ili seksualne orijentacije izvan heteronormativnih i binarnih kategorija. Termin se koristi isključivo kao oblik samoodređenja, kada ga osoba ili zajednica same koriste, i ne nameće se kao univerzalna oznaka za sve, s obzirom na to da je u jednom dijelu svijeta bio uvredljiv.

NAPOMENA: U javnom prostoru u Crnoj Gori primjetna je praksa da se pojmovi koji se odnose na rodni identitet i seksualnu orijentaciju često predstavljaju kao dio „zapadnih ideologija“, „uvoz“ iz stranih društvenih i političkih konteksta, ili kao nešto što „ne pripada našem društvu“. Ovakvo uokviravanje zanemaruje činjenicu da su LGBTQI+ osobe oduvijek bile dio lokalnih zajednica, ali da su njihovi životi, identiteti i iskustva istorijski potiskivani u privatnu ili nevidljivu sferu.

Istovremeno, u javnoj debati se često preuzimaju termini iz stranih medija i društvenih mreža, bez jasnog razumijevanja njihovog značenja, konteksta i ograničenja. Takvi izrazi se zatim koriste pojednostavljeno, ironično ili podrugljivo, kao zamjena za stvarnu raspravu o pravima, iskustvima i društvenom položaju LGBTQI+ osoba.

Jedan od primjera je izraz „**blue-haired liberal**“, koji potiče iz anglofonog internet diskursa i koristi se kao stereotipna, često pogrdna oznaka za liberalne ili progresivne osobe, naročito one koje se zalažu za rodnu i seksualnu ravnopravnost. U izvornom kontekstu, ovaj termin ne opisuje stvarni rodni identitet ili seksualnu orijentaciju, već služi kao karikatura kojom se diskredituju stavovi, umanjuje legitimnost društvenih zahtjeva i ismijava svako odstupanje od tradicionalnih normi.

⁵ Svi termini se upotrebljavaju u Crnoj Gori i okruženju skoro ravnopravno.

Njegova upotreba u lokalnom kontekstu često je dodatno problematična, jer se koristi bez razumijevanja porijekla termina i prenosi kao opšta uvreda, čime se podstiče površno i netačno tumačenje LGBTQI+ tema.

U medijskom izvještavanju važno je prepoznati ove obrasce i izbjegavati nekritičko preuzimanje termina i narativa iz stranih konteksta, naročito kada oni služe omalovažavanju ili relativizaciji identiteta i prava. Precizna, kontekstualizovana i jezički odgovorna upotreba termina predstavlja osnovu profesionalnog izvještavanja i doprinosi razumijevanju, a ne produbljivanju podjela.

3.2. TERMINOLOGIJA KOJU NOVINARI/KE NAJČEŠĆE KORISTE - PREPORUKE I OBJAŠNJENJA

U medijskom pisanju posebno su česti sljedeći izrazi, koji zahtijevaju dodatno pojašnjenje ili korekciju:

- **„LGBT zajednica“** – može biti prihvatljivo kao skraćenica, ali ne treba je koristiti kao monolitni pojam koji podrazumijeva jedinstvene stavove, interese ili iskustva.
- **„Rodna ideologija“** – termin koji nema utemeljenje u stručnom ili ljudsko-pravaškom diskursu i najčešće se koristi u političkom ili ideološkom okviru. Njegova upotreba u medijima doprinosi delegitimizaciji identiteta i prava.
- **„Promjena pola“** – Izraz „promjena pola“ smatra se netačnim i pojednostavljenim, jer sugerise da je riječ o jednokratnom ili isključivo medicinskom postupku, kao i da se „pol“ osobe može u potpunosti promijeniti. U savremenom i profesionalnom izvještavanju preporučuje se izbjegavanje ovog termina. U zavisnosti od konteksta, preciznije je koristiti izraze kao što su „rodna tranzicija“, „pravno priznanje rodnog identiteta“ ili „promjena oznake pola u ličnim dokumentima“, uz jasno navođenje da li je riječ o pravnom, administrativnom ili zdravstvenom postupku. Rodna tranzicija je individualan proces koji može, ali ne mora uključivati medicinske intervencije, te se ne može svesti na jedan događaj ili proceduru. U medijskom izvještavanju važno je koristiti terminologiju koja poštuje pravo osobe na samoodređenje i izbjegava senzacionalizam, kao i jasno razdvajati rodni identitet od pravnih i administrativnih procedura.
- **„Priznao/priznala da je gej“** – sugerise krivicu ili skrivanje. Neutralna alternativa je „rekao/la je da je gej“ ili „javno govori o svojoj seksualnoj orijentaciji“.
- **„Normalno/prirodno“** u kontrastu sa LGBTQI+ identitetima – ovakve formulacije implicitno isključuju i treba ih izbjegavati.

3.3. IZVJEŠTAVANJE O NEBINARIM OSOBAMA

Izvještavanje o nebinarim osobama zahtijeva dodatnu pažnju jer se radi o identitetima koji su manje vidljivi i često pogrešno predstavljeni u medijima.

Preporučene prakse:

- koristiti ime i zamjenice koje osoba sama navodi;
- ne insistirati na „objašnjavanju“ identiteta kroz binarne kategorije;
- izbjegavati senzacionalistička pitanja tipa „šta ste vi zapravo“;
- identitet pominjati samo kada je relevantan za temu.

Nebinarne osobe ne treba predstavljati kao „novi trend“, „zbunjenost“ ili „eksperiment“, jer takav okvir doprinosi delegitimizaciji i ismijavanju.

3.4. IZVJEŠTAVANJE O INTERSEKS/INTERPOLNIM/MEĐUPOLNIM OSOBAMA

Interseks osobe su u medijima često ili potpuno nevidljive ili pogrešno predstavljene kroz medicinizujući i patologizujući diskurs.

Smjernice za odgovorno izvještavanje uključuju:

- izbjegavanje senzacionalističkih opisa tijela i medicinskih detalja;
- fokus na ljudska prava, tjelesni integritet i informisanu saglasnost;
- jasno razdvajanje interspolnosti od rodnog identiteta i seksualne orijentacije;
- korišćenje stručnih i provjerenih izvora kada se govori o medicinskom kontekstu.

3.5. IME, ZAMJENICE I „DEDNEJMING“

Poštovanje imena i zamjenica koje osoba koristi osnovni je profesionalni standard. Korišćenje ranijeg imena transrodne ili nebinarne osobe („dednejming“) bez njenog pristanka smatra se neetičnim i potencijalno opasnim, jer može dovesti do poniženja, retraumatizacije i ugrožavanja sigurnosti.

Pravna promjena imena nije uslov za poštovanje identiteta u medijima. Kada novinar/ka nije siguran/na koje zamjenice koristiti, profesionalno je pitati sagovornika/icu ili koristiti neutralne formulacije dok se informacija ne provjeri.

3.6. JEZIK NIJE NEUTRALAN (I NIJE TO LIČNO)

Jedan od ključnih izazova u medijskom izvještavanju o LGBTQI+ temama u crnogorskom jeziku odnosi se na strukturnu nemogućnost jezika da bude u potpunosti rodno neutralan. **Crnogorski jezik, kao i ostali standardni jezici južnoslovenske grupe, zasniva se na gramatičkom rodu koji je duboko ugrađen u morfologiju, sintaksu i leksički sistem.** Imenice, zamjenice, pridjevi, i glagolski oblici u velikoj mjeri zahtijevaju rodno označavanje, zbog čega neutralno izražavanje u praksi često nije moguće bez narušavanja gramatičke strukture ili razumljivosti teksta.

U tom smislu, važno je naglasiti da rodna neutralnost u jeziku **ne može biti apsolutna**, već se u praksi svodi na strategije ublažavanja rodne isključivosti, a ne na njeno potpuno ukidanje. Takve strategije već se eksperimentalno koriste u regionu. U Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj vođene su stručne i javne rasprave o rodno osjetljivom jeziku, naročito u institucionalnim i medijskim kontekstima. Preporuke koje su se pokazale kao funkcionalne uključuju upotrebu rodno neutralnih imenica tamo gdje je to moguće (npr. osoba, građanstvo, zaposleni/e u institucionalnim dokumentima), kao i pažljivo preoblikovanje rečenica kako bi se izbjegla nepotrebna rodna markiranost. Istovremeno, lingvistička praksa u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini pokazuje i jasna ograničenja takvih pristupa. Pokušaji uvođenja novih grafičkih rješenja (npr. znakova poput „_“, „/“ ili „*“) ostali su ograničeni na aktivističke i neformalne prostore i nijesu prihvaćeni kao dio standardnog jezika, niti su preporučeni u zvaničnim pravopisima ili jezičkim priručnicima. Stručna zajednica u ovim zemljama uglavnom se saglasila da takvi oblici otežavaju čitljivost i nijesu primjenjivi u medijskom jeziku koji mora biti jasan, razumljiv i normativno utemeljen.

Dodatni problem u savremenom javnom diskursu predstavlja nekritičko preuzimanje engleskih termina vezanih za rodni identitet i seksualnu orijentaciju, za koje crnogorski jezik često nema ustaljene ili normativno potvrđene ekvivalente. **Izrazi poput non-binary, genderqueer, deadnaming ili misgendering sve češće se pojavljuju u medijima, iako nijesu dio važećih rječnika crnogorskog jezika, niti su terminološki standardizovani.** Njihova upotreba bez dodatnog objašnjenja može dovesti do nerazumijevanja, pogrešnog tumačenja ili senzacionalizacije teme.

U profesionalnom medijskom izvještavanju preporučuje se oprezna i objašnjena upotreba stranih termina, uz jasno navođenje njihovog značenja na crnogorskom jeziku ili njihovo opisno prevođenje, naročito kada se obraćamo široj javnosti.

Time se izbjegava stvaranje jezičkih barijera i doprinosi inkluzivnosti, ali i očuvanju jezičke norme i razumljivosti teksta.

Konačno, cilj nije „neutralizacija jezika po svaku cijenu“, već odgovorna i svjesna upotreba postojećih jezičkih resursa, uz poštovanje identiteta osoba o kojima se izvještava i normi crnogorskog jezika kao standardnog jezika javne komunikacije.

4. ETIČKO I PROFESIONALNO IZVJEŠTAVANJE

Etičko i profesionalno izvještavanje o LGBTQI+ temama ne podrazumijeva poseban ili „blaži“ tretman, već dosljednu primjenu osnovnih novinarskih principa: relevantnost, tačnost, osvrtnje na kontekst, poštovanje ljudskog dostojanstva i odgovornost za posljedice javno objavljene informacije. Najveći broj stvarnih posljedica javlja se zbog **rutinskih uredničkih odluka** koje ostaju nepreispitane — naročito u pogledu relevantnosti identiteta, izbora izvora, naslova i vizualnog uokviravanja.

4.1. RELEVANTNOST LGBTQI+ IDENTITETA U MEDIJSKIM PRIČAMA

Ključno etičko pitanje glasi: **da li je seksualna orijentacija ili rodni identitet relevantan za temu o kojoj se izvještava?**

LGBTQI+ identitet je relevantan kada je direktno povezan sa:

- ostvarivanjem ili kršenjem ljudskih prava;
- diskriminacijom, nasiljem ili zločinima iz mržnje;
- javnim politikama, zakonodavstvom i institucionalnim praksama;
- temama koje se tiču vidljivosti, ravnopravnosti i sigurnosti u javnom prostoru.

U svim drugim situacijama, njegovo isticanje često služi senzacionalizmu, „bojenju“ priče ili izazivanju emocionalne reakcije publike, bez stvarne informativne vrijednosti. Analiza pokazuje da takvi tekstovi češće generišu polarizaciju i negativne komentare, naročito kada su smješteni u rubriku „Politika i društvo“ i uokvireni kao „kontroverza“.

Profesionalni standard podrazumijeva da se identitet pominje **samo kada doprinosi razumijevanju teme**, a ne kao atribut koji pojačava klikabilnost ili konflikt.

4.2. ZAŠTITA PRIVATNOSTI, IZBJEGAVANJE „AUTOVANJA“ I PROCJENA RIZIKA

Zaštita privatnosti je od posebnog značaja u izvještavanju o LGBTQI+ osobama, jer „autovanje“ - javno otkrivanje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, može imati ozbiljne posljedice po bezbjednost, porodične odnose, zapošljavanje i mentalno zdravlje.

Autovanje bez izričite saglasnosti smatra se ozbiljnim etičkim propustom, čak i kada je informacija dostupna na društvenim mrežama, „poznata u javnosti“ ili je ranije objavljena u drugim medijima.

Novinari/ke i urednici/ce imaju obavezu da prije objave procijene:

- da li postoji jasan javni interes;
- da li je sagovornik/ica dao/la informisanu saglasnost;
- kakvi su potencijalni rizici nakon objave, posebno u digitalnom okruženju i manjim sredinama (posebno važno u Crnoj Gori).

U slučajevima povećanog rizika, etički je opravdano izostaviti puno ime i prezime, izostaviti vizualne materijale ili ukloniti detalje koji omogućavaju identifikaciju osobe. Ovakve mjere ne predstavljaju cenzuru, već profesionalnu odgovornost.

4.3. IZVORI INFORMACIJA I ODGOVORNO PREDSTAVLJANJE SAGOVORNIKA

Odgovorno izvještavanje zahtijeva pažljiv izbor izvora i jasno razumijevanje njihove uloge u tekstu. Dobra praksa podrazumijeva kombinovanje:

- **glasova zajednice**, koji pružaju uvid u stvarna iskustva;
- **stručnih izvora** (pravo, sociologija, psihologija, medicina), koji objašnjavaju širi kontekst;
- **institucionalnih izvora**, kada je riječ o zakonima, politikama i odgovornosti države.

Balans ne znači davanje jednakog prostora svim stavovima. Posebno je važno izbjeći tzv. lažnu ravnotežu, u kojoj se diskriminatorni ili dezinformativni stavovi predstavljaju kao legitimna „druga strana“, bez kritičkog konteksta i provjere činjenica. Ovakav pristup, kako pokazuje analiza komentara, često dovodi do legitimizacije isključujućeg diskursa.

Sagovornike treba predstavljati sa poštovanjem, bez svođenja njihovog identiteta na senzaciju ili „primjer“. Informisana saglasnost podrazumijeva da osoba zna kako će njen iskaz biti korišćen i u kom kontekstu.

4.4. JEZIK, TON I NASLOVI

Jezik i ton teksta direktno utiču na percepciju publike i postavljaju granice prihvatljivog diskursa u komentarima.

Problematične su formulacije koje:

- medicinizuju ili patologizuju identitet;
- kriminalizuju ili implicitno povezuju LGBTQI+ osobe sa prijetnjom;
- moralizuju ili senzacionalizuju („šok“, „skandal“, „kontroverza“).

Precizan, informativan i kontekstualizovan naslov smanjuje rizik od eskalacije negativnih komentara, dok klikbejt i vrijednosno obojen jezik često djeluju kao okidač za govor mržnje i polarizaciju.

4.5. FOTOGRAFIJE, VIDEO I MULTIMEDIJA

Vizualni sadržaji imaju snažan uticaj na način na koji publika tumači temu. Česte greške u izvještavanju o LGBTQI+ temama uključuju:

- korišćenje stereotipnih i seksualizovanih fotografija;
- vizuale koji nemaju direktnu vezu sa sadržajem teksta, ali pojačavaju senzacionalizam;
- objavljivanje fotografija koje omogućavaju identifikaciju sagovornika bez njihove saglasnosti.

Odgovorna praksa podrazumijeva izbor neutralnih, kontekstualno relevantnih vizuala, kao i dodatni oprez kod video sadržaja i arhivskih snimaka. Kada postoji konflikt između vizualne atraktivnosti i zaštite privatnosti, prednost ima zaštita dostojanstva i bezbjednosti osoba o kojima se izvještava.

4.6. VJEŠTAČKA INTELIGENCIJA (AI), AUTOMATIZACIJA SADRŽAJA I RIZIK OD REPRODUKOVANJA HOMOFObIJE

Razvoj i sve češća upotreba alata zasnovanih na vještačkoj inteligenciji u novinarstvu (automatizovano pisanje vijesti, generisanje naslova, sažimanje tekstova, moderacija komentara, analitika publike) otvara nova etička pitanja u izvještavanju o LGBTQI+ temama. Iako AI alati mogu povećati efikasnost redakcija, oni nijesu vrijednosno neutralni i mogu reprodukovati, pojačavati ili normalizovati postojeće predrasude u društvu i medijskom prostoru.

AI sistemi uče na velikim količinama postojećeg sadržaja. Ako su ti podaci obilježeni stereotipima, implicitnom negativnošću, moralizujućim ili isključujućim narativima — kakve je analiza identifikovala u komentarima i dijelu medijskog diskursa — postoji visok rizik da će AI:

- generalizovati LGBTQI+ teme kao „kontroverzne“ ili „problematične“;
- davati prednost konfliktu uokvirenim naslovima jer oni statistički generišu veći angažman;
- reprodukovati jezik politike, ideologije ili humora koji prikriva diskriminaciju;
- slabije prepoznavati implicitni govor mržnje u odnosu na eksplicitne uvrede.

Međunarodna istraživanja i smjernice upozoravaju da se **AI može „istrenirati“ da bude diskriminatoran sistemski** – kroz podatke na kojima je treniran i kriterijume koji se koriste za optimizaciju (npr. klikovi, vrijeme zadržavanja, reakcije publike). U kontekstu LGBTQI+ tema, to znači da algoritmi mogu nesvjesno favorizovati sadržaje koji normalizuju isključivanje, čak i kada formalno ne krše pravila o govoru mržnje. UNESCO u svojim smjernicama o etici vještačke inteligencije ističe da algoritamski sistemi mogu pojačati postojeće društvene nejednakosti i diskriminaciju ukoliko nijesu razvijeni i korišćeni uz jasne mehanizme ljudskog nadzora, transparentnosti i odgovornosti. Slično upozorenje daju i dokumenti Ujedinjenih nacija koji se odnose na slobodu izražavanja i digitalna prava, naglašavajući da automatizacija ne oslobađa medije odgovornosti za sadržaj koji objavljuju ili distribuiraju.

Za redakcije to znači sljedeće praktične obaveze:

- **AI alati ne smiju donositi konačne uredničke odluke** o naslovima, tonu teksta ili moderaciji komentara bez ljudske provjere, posebno kod osjetljivih tema.
- Automatizovani sistemi za moderaciju treba da budu **redovno evaluirani** kako bi se provjerilo da li propuštaju implicitni govor mržnje ili, suprotno, cenzurišu

legitimne glasove zajednice.

- Podaci koji se koriste za treniranje ili „fine-tuning“ AI alata moraju biti raznovrsni i oslobođeni sistemske pristrasnosti koliko god je to moguće.
- Novinari/ke i urednici/ce treba da budu svjesni da „neutralan“ algoritamski izlaz može imati vrlo konkretne društvene posljedice, posebno u kontekstu polarizovanih tema kao što su LGBTQI+ prava.

U tom smislu, odgovorno korišćenje vještačke inteligencije u novinarstvu nije tehničko, već **etičko i uredničko pitanje**. AI može biti koristan alat, ali ne može zamijeniti profesionalnu procjenu, kontekstualno razumijevanje i odgovornost za uticaj koji medijski sadržaj ima na javni diskurs i sigurnost marginalizovanih grupa.

5. IZBJEGAVANJE STEREOTIPA, STIGMATIZACIJE I SENZACIONALNIZMA

Stereotipi, stigmatizacija i senzacionalizam predstavljaju najupornije i najštetnije obrasce u izvještavanju o LGBTQI+ temama. Oni se ne pojavljuju isključivo kroz otvoreno uvredljiv jezik, već se sve češće manifestuju kroz suptilne narativne strategije – izbor okvira, metafora, humora i političkog jezika – koje formalno ne krše profesionalne norme, ali dugoročno normalizuju isključivanje i delegitimizaciju.

5.1. NAJČEŠĆI STEREOTIPI I ŠTETNI OBRASCI U DOMAĆIM I REGIONALNIM MEDIJIMA

Postoji nekoliko stereotipnih obrazaca koji se najčešće ponavljaju u medijskom prostoru:

„LGBTQI+ ideologija kao prijetnja“

Ovaj obrazac se pojavljuje kroz narative o ugrožavanju porodice, djece, tradicije, religije ili nacionalnog identiteta. Često se koristi alarmistički ton, bez empirijskih dokaza i bez kontekstualizacije, čime se stvara moralna panika i legitimizuje isključujući diskurs.

„Ideologija“ umjesto ljudi

LGBTQI+ osobe se ne predstavljaju kao konkretni ljudi sa pravima i iskustvima, već kao apstraktna „ideologija“ ili politički projekat. Ovaj okvir uklanja ljudsku dimenziju i olakšava opravdavanje diskriminacije kao „političkog stava“.

Senzacionalizam i skandalizacija

Korišćenje dramatizovanih naslova, seksualizovanih opisa i implicitnih vrijednosnih sudova pretvara teme ljudskih prava u zabavni ili konfliktni sadržaj. Ovakvi tekstovi su snažno povezani sa većim brojem negativnih i polarizujućih komentara.

Ismijavanje i humor

Humor i satira se sve češće koriste kao prihvatljiv oblik implicitne negativnosti. Iako formalno ne sadrže otvoreni govor mržnje, ovi sadržaji često dobijaju visoku podršku publike i doprinose normalizaciji omalovažavanja.

Redukcija na žrtvu ili incident

LGBTQI+ osobe se prikazuju isključivo kroz nasilje, konflikte i probleme, bez šireg društvenog konteksta i bez prikaza raznovrsnih iskustava i doprinosa.

5.2. PREPOZNAVANJE PROBLEMATIČNIH FREJMOVA I IMPLICITNIH PORUKA

Problematici frejmovi rijetko su eksplicitni. Oni se najčešće prepoznaju kroz kombinaciju jezika, strukture teksta i uredničkih izbora.

Naslovi i "lidovi"

Vrijednosno obojeni izrazi, sugestivna pitanja i formulacije koje impliciraju sukob ili prijetnju usmjeravaju publiku ka negativnoj interpretaciji prije nego što je sadržaj uopšte pročitao.

Izbor sagovornika

Davanje primata glasovima koji šire strah, dezinformacije ili moralne osude, bez kritičkog konteksta, stvara privid legitimnosti takvih stavova.

Struktura teksta

Kada se optužbe ili negativni okviri iznose na početku, a činjenice i kontekst tek kasnije, šteta je već napravljena – naročito u onlajn okruženju gdje se sadržaj često konzumira fragmentarno.

Vizualni elementi

Fotografije i ilustracije mogu prenositi implicitne poruke koje pojačavaju stereotipe, čak i kada je tekst relativno neutralan.

5.3. PREPORUKE ZA NEUTRALNO, KONTEKSTUALIZOVANO I IZVJEŠTAVANJE ZASNOVANO NA LJUDSKIM PRAVIMA

Umjesto stereotipnih i senzacionalističkih okvira, preporučuje se pristup zasnovan na ljudskim pravima, činjenicama i kontekstu.

To podrazumijeva:

- fokus na prava, zakonski okvir i institucionalnu odgovornost, umjesto na „kontroverzu“;
- jasno razdvajanje činjenica od mišljenja i političkih interpretacija;
- uključivanje relevantnih stručnih izvora i iskustava zajednice, uz poštovanje njihove sigurnosti;
- korišćenje preciznog, neutralnog jezika bez moralizacije i generalizacija.

Ovakav pristup ne znači zagovaranje, već dosljednu primjenu profesionalnih standarda novinarstva i međunarodnih obaveza države u oblasti zabrane diskriminacije.

5.4. CHECKLISTA ZA PREPOZNAVANJE RIZIČNOG SADRŽAJA

Prije objave teksta ili priloga, novinari/ke i urednici/ce mogu koristiti sljedeću brzu listu pitanja:

- Da li je LGBTQI+ identitet relevantan za temu ili se koristi radi pojačavanja konflikta?
- Da li naslov ili lead sugerišu prijetnju, skandal ili moralnu osudu?
- Da li tekst koristi stereotipe ili generalizacije o cijeloj grupi?
- Da li se prava i postojanje ljudi predstavljaju kao „ideološka debata“?
- Da li su izvori kontekstualizovani i bez lažne ravnoteže?
- Da li je jezik neutralan i precizan, bez medicinizacije ili kriminalizacije?
- Da li vizualni sadržaj pojačava senzaciju ili stereotipe?
- Da li je procijenjen rizik od negativnih reakcija i govora mržnje u komentarijima?

Ako je odgovor na više pitanja negativan ili nejasan, sadržaj zahtijeva dodatnu uredničku provjeru prije objave.

5.5. INTERSEKCIONALNI PRISTUP: VIŠESTRUKA MARGINALIZACIJA I MEDIJSKI NARATIVI U CRNOJ GORI

Intersekcionalni pristup polazi od jednostavne, ali često zanemarene činjenice: ljudi ne žive samo jedan identitet. Iskustva diskriminacije, isključivanja ili nasilja rijetko se zasnivaju na jednom osnovu, već na **preklapanju više ličnih i društvenih karakteristika** – pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, etničke pripadnosti, invaliditeta, socioekonomskog statusa, starosti ili mjesta življenja.

U medijskom izvještavanju, izostanak intersekcionalnog pristupa često dovodi do pojednostavljivanja stvarnosti i nevidljivosti onih koji su **višestruko marginalizovani**.

U Crnoj Gori, intersekcionalnost je posebno važna zbog specifičnog društvenog konteksta i preklapanja različitih oblika nejednakosti. U praksi, to se najčešće odnosi na sljedeće situacije:

- **LGBTQI+** osobe iz romske i egipćanske zajednice često su izložene istovremenoj etničkoj diskriminaciji, siromaštvu i stigmatizaciji zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.
- **LGBTQI+** osobe sa invaliditetom gotovo su nevidljive u medijskom prostoru. Kada se i pojavljuju, fokus je često na invaliditetu kao „ličnom ograničenju“, dok se zanemaruje dodatna izloženost diskriminaciji zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.
- **LGBTQI+ žene**, naročito u kontekstu nasilja, suočavaju se sa kombinacijom rodno zasnovane diskriminacije i stigmatizacije zbog seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.
- **Mladi LGBTQI+ ljudi**, posebno u obrazovnom sistemu, suočavaju se sa specifičnim oblicima isključivanja koji se preklapaju sa starosnom zavisnošću, nedostatkom institucionalne zaštite i pritiskom porodice i okruženja.
- **Socioekonomski status** dodatno utiče na vidljivost i sigurnost LGBTQI+ osoba. Siromaštvo, nezaposlenost i/ili život u manjim sredinama značajno povećavaju nesigurnost u njihovim životima.

Preporuke za intersekcionalno odgovorno izvještavanje

Intersekcionalni pristup ne zahtijeva duže ili „teže“ tekstove, već **svjesnije uredničke odluke**. Dobra praksa podrazumijeva:

- postavljanje pitanja: *ko još može biti pogođen ovom temom i na koji način?*

- uključivanje šireg društvenog i institucionalnog konteksta (npr. obrazovanje, zapošljavanje, socijalna zaštita);
- izbjegavanje stereotipa koji se pojačavaju kada se identiteti preklapaju (npr. egzotizacija, viktimizacija, moralizacija);
- konsultovanje organizacija i stručnjaka koji rade sa različitim marginalizovanim grupama, a ne samo jednim segmentom zajednice;
- poštovanje dostojanstva sagovornika/ica, bez svođenja njihovog iskustva na „ekstreman primjer“.

Intersekcionalni pristup pomaže medijima da preciznije, odgovornije i humanije izvještavaju o stvarnim životima ljudi. Umjesto da razdvaja identitete, on omogućava razumijevanje kako se različiti oblici nejednakosti prepliću – i zašto je takvo razumijevanje ključno za profesionalno novinarstvo.

6. ONLAJN KOMENTARI, DRUŠTVENE MREŽE I GOVOR MRŽNJE

6.1. ULOGA KOMENTARA I DRUŠTVENIH MREŽA U FORMIRANJU JAVNOG DISKURSA

Analiza oko 35.000 komentara pokazuje da je javna diskusija ispod tekstova o LGBTQI+ temama izrazito negativna, pri čemu oko 80% komentara ima negativan jezički izraz. Iako se udio otvoreno nasilnih i uvredljivih komentara smanjuje, bilježi se rast implicitno negativnih narativa koji koriste jezik politike, ideologije, cenzure, humora i satire.

Posebno je značajno da ovi implicitni oblici negativnosti često dobijaju veću podršku publike kroz lajkove, što ukazuje na njihovu veću društvenu prihvatljivost i veći potencijal normalizacije isključujućih stavova.

Ovakav dovodi do promjene javne percepcije LGBTQI+ osoba ili povećan broj negativnih stavova prema njima, smanjen osjećaj sigurnosti i spremnost na učešće u javnom životu i normalizaciju diskriminacije i simboličkog nasilja.

6.2. RAZLIKA IZMEĐU LEGITIMNE KRITIKE, UVREDE I GOVORA MRŽNJE

Jedan od čestih argumenata u vezi sa komentarima jeste pozivanje na slobodu izražavanja. Međutim, profesionalni i pravni okvir jasno razlikuju legitimnu kritiku od uvrede i govora mržnje.

Legitimna kritika

Usmjerena je na ideje, politike ili postupke i ne dovodi u pitanje dostojanstvo ili prava određene grupe. Ovakvi komentari su dio demokratske debate i ne treba ih uklanjati.

Uvreda

Predstavlja grubo ili neprimjereno obraćanje, ali nije nužno zasnovana na zaštićenoj ličnoj osobini. Urednička politika može odlučiti da li će ovakav sadržaj

tolerisati ili ukloniti, u skladu sa pravilima komentarisanja.

Govor mržnje

Obuhvata izraze koji ponižavaju, dehumanizuju, podstiču diskriminaciju ili nasilje prema osobama ili grupama na osnovu zaštićenih karakteristika, uključujući seksualnu orijentaciju i rodni identitet.

Ovakvo razlikovanje je u skladu sa:

- **Ustavom Crne Gore** (zabrana diskriminacije),
- **Zakonom o zabrani diskriminacije,**
- **Zakonom o medijima,**
- **Kodeksom novinara/ki Crne Gore,**
- standardima **Savjeta Evrope i Ujedinjenih nacija**, koji naglašavaju da sloboda izražavanja ne podrazumijeva pravo na govor mržnje.

6.3. SMJERNICE ZA ODGOVORNU MODERACIJU KOMENTARA I KORISNIČKOG SADRŽAJA

Na osnovu analize i međunarodnih smjernica, odgovorna moderacija treba da bude **jasna, dosljedna i transparentna**.

Minimalni standardi uključuju:

- jasno objavljena pravila komentarisanja (šta je zabranjeno: govor mržnje, prijetnje, pozivi na nasilje, tzv. doxing);
- dosljednu primjenu pravila, bez selektivnosti;
- kombinaciju tehničkih filtera i ljudske moderacije;
- mogućnost prijave spornog sadržaja od strane korisnika;
- evidenciju uklonjenog sadržaja radi eventualnih pravnih postupaka.

Posebno je važno prepoznati implicitni govor mržnje — komentare koji formalno ne koriste uvrede, ali kroz humor, ironiju ili politički jezik delegitimizuju postojanje i prava LGBTQI+ osoba.

6.4. POSTUPANJE U SLUČAJU ESKALACIJE NEGATIVNOG ILI NASILNOG GOVORA

Kada dođe do eskalacije, redakcije treba da imaju unaprijed definisane procedure.

Dokumentovanje

Prije uklanjanja, nasilni ili prijeteci komentari treba da budu dokumentovani (screenshot, vrijeme, link), jer mogu predstavljati osnov za dalje postupanje.

Prijava platformama

Društvene mreže i servisi za komentare imaju mehanizme za prijavu govora mržnje i nasilja. Redakcije treba da ih koriste sistematski, a ne samo u

Obraćanje nadležnim organima

U slučajevima prijetnji, poziva na nasilje ili organizovanog uznemiravanja, opravdano je obraćanje policiji ili tužilaštvu, u skladu sa važećim zakonodavstvom.

Saradnja sa LGBTQI organizacijama

Saradnja sa organizacijama koje se bave pravima LGBTQI+ osoba omogućava bolju procjenu rizika, podršku žrtvama i adekvatno reagovanje u kriznim situacijama.

Analiza jasno pokazuje da komentari nijesu neutralna refleksija društva, već prostor koji se aktivno oblikuje uredničkim odlukama: naslovom, frejmingom, pravilima moderacije i reakcijama redakcije.

Zbog toga je upravljanje komentarima sastavni dio profesionalne odgovornosti medija i direktno povezano sa kvalitetom izvještavanja o LGBTQI+ temama.

6.5. DRUŠTVENE MREŽE, VIRALNOST I SEKUNDARNA ŠTETA

U savremenom medijskom okruženju, život jednog novinarskog teksta ne završava njegovom objavom na portalu, u štampi ili u programu. Tekst se gotovo uvijek nastavlja na društvenim mrežama – kroz dijeljenje, prepričavanje, snimanja ekrana, komentare i algoritamsku distribuciju. Upravo u tom procesu dolazi do onoga što se može opisati kao **sekundarna šteta**: efekti izvještavanja koji se višestruko pojačavaju izvan originalnog konteksta.

Istraživanja i međunarodna iskustva pokazuju da se problematični medijski narativi vrlo brzo sele na društvene mreže, gdje gube kontekst i nijanse, bivaju svedeni na naslov, jednu rečenicu ili vizual, dobijaju emocionalni i polarizujući okvir i šire se brže nego što ih je moguće ispraviti.

Kad se radi o temama usko vezanim za LGBTQI+ zajednicu, ovaj proces ima posebno ozbiljne posljedice. Analiza komentara pokazuje da implicitno negativni narativi – poput onih koji koriste jezik „ideologije“, „nametanja“, „cenzure“ ili navodne zabrinutosti – na društvenim mrežama često postaju eksplicitniji, agresivniji i personalizovaniji. Ono što u medijskom tekstu može djelovati „neutralno“ ili „uravnoteženo“, u onlajn distribuciji često se pretvara u povod za masovno uznemiravanje, govor mržnje i targetiranje pojedinaca ili grupa.

Naslovi, vizuali i kratki opisi (captioni) imaju presudnu ulogu u načinu na koji će se sadržaj širiti na društvenim mrežama. Algoritmi platformi favorizuju sadržaje koji izazivaju snažne emocionalne reakcije – bijes, strah, ismijavanje – što dodatno povećava vidljivost konfliktnog i polarizujućeg sadržaja.

U praksi to znači da:

- senzacionalistički ili vrijednosno obojeni naslovi postaju **viralni okidači**;
- tekstovi se dijele bez čitanja, isključivo na osnovu naslova ili slike;
- originalna namjera ili kontekst novinarskog teksta postaju nebitni u odnosu na reakcije koje proizvodi.

Za LGBTQI+ osobe, ovo često znači da se šteta ne završava na nivou apstraktnih javnih debata, već prelazi u direktne poruke mržnje, prijetnje i organizovano uznemiravanje.

Medijske kuće i novinari/ke nijesu pasivni posmatrači ovog procesa. Kada mediji sami dijele sadržaj na društvenim mrežama, biraju način na koji će ga opisati ili

odlučuju da li i kako će reagovati na eskalaciju u komentarima, oni aktivno učestvuju u oblikovanju digitalnog diskursa.

Odgovorna praksa podrazumijeva:

- pažljiv izbor naslova i opisa prilikom objave sadržaja na društvenim mrežama, bez dodatne dramatizacije u odnosu na originalni tekst;
- praćenje reakcija i pravovremeno reagovanje u slučaju eskalacije govora mržnje ili dezinformacija;
- jasno razdvajanje informativnog sadržaja od ličnih ili uredničkih komentara na zvaničnim nalogima medija;
- izbjegavanje dijeljenja sadržaja koji, iako formalno zakonit, može proizvesti disproportionalnu štetu po sigurnost i dostojanstvo ljudi.

6.6. DEZINFORMACIJE I „NORMALIZACIJA“ ŠTETE

Poseban rizik predstavlja širenje dezinformacija i poluistina koje se oslanjaju na već postojeće predrasude. Kada se netačni ili neprecizni medijski navodi umnože na društvenim mrežama, njihovo ispravljanje postaje izuzetno teško, a efekti dugotrajni.

Iskustva iz drugih zemalja pokazuju da kontinuirano izlaganje negativnim narativima o LGBTQI+ osobama – čak i kada nijesu otvoreno nasilni – doprinosi normalizaciji isključivanja, smanjenju empatije u javnom razgovoru i porastu neprijateljskih stavova i nasilja u oflajn prostoru.

Smjernice za redakcije

U kontekstu izvještavanja o LGBTQI+ temama, redakcije bi trebalo da:

- tretiraju objave na društvenim mrežama kao dio uredničkog procesa, a ne kao tehnički dodatak;
- obezbijede adekvatne obuke za osobe "zadužene" za sadržaj na društvenim mrežama;
- unaprijed procijene potencijalne efekte viralnosti i sekundarne štete;
- uspostave jasna interna pravila za upravljanje kriznim situacijama u onlajn prostoru;
- obezbijede da reakcije na društvenim mrežama budu u skladu sa profesionalnim standardima, a ne vođene logikom „angažmana po svaku cijenu“.

Odgovorno izvještavanje u digitalnom dobu ne završava objavom teksta. Ono podrazumijeva svijest o tome da svaka riječ, naslov i slika mogu postati dio šireg, nekontrolisanog toka informacija – sa stvarnim posljedicama po živote ljudi.

6.7. PRAVILA ZA OBJAVLJIVANJE I UPRAVLJANJE SADRŽAJEM NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

(za redakcije i timove koji upravljaju društvenim mrežama)

U digitalnom okruženju, društvene mreže djeluju kao mašina za umnožavanje efekata medijskog izvještavanja. Način na koji je sadržaj predstavljen, opisan i moderiran na platformama može značajno pojačati ili ublažiti štetu, naročito kod tema vezanih za LGBTQI+ zajednicu. Sljedeća pravila imaju za cilj da pomognu redakcijama da upravljaju ovim rizikom na profesionalan i dosljedan način.

1. Naslov na društvenim mrežama

Opis (caption) na društvenim mrežama mora biti u skladu sa tonom i sadržajem originalnog teksta. Dodavanje konflikta, ironije ili provokacije radi povećanja angažmana predstavlja povećani rizik od govora mržnje i dezinformacija.

2. Bez „anketnog“ ili binarnog frejminga ljudskih prava

Formulacije tipa „Da li ste za ili protiv...“, „Šta mislite o...“ kada se radi o osnovnim ljudskim pravima doprinose relativizaciji prava i podstiču polarizaciju. Ljudska prava nijesu predmet glasanja ili debata.

3. Izbjegavati klikbejt i emocionalno manipulativne opise

Društvene mreže favorizuju emocionalne reakcije, ali redakcije ne bi smjele prilagođavati jezik algoritmima na štetu tačnosti i etike. Posebno je rizično korišćenje straha, ismijavanja ili moralne panike.

4. Vizuali moraju imati isti etički standard kao i tekst

Fotografije, ilustracije i video-snimci ne smiju seksualizovati, egzotizovati ili stereotipizovati LGBTQI+ osobe. Vizual koji je „privlačan“, ali stigmatizujući, može proizvesti veću štetu nego problematičan tekst.

Posebna pažnja neophodna je prilikom korišćenja vizuala koji se odnose na transrodne osobe. Neetično je fokusirati se na tijelo, medicinske zahvate ili pretpostavljene faze rodne tranzicije (npr. označavanje osoba kao „prije” ili „poslije operacije”), naročito kada takve informacije nijesu relevantne za temu izvještavanja ili kada ih osoba sama nije javno podijelila. Rodni identitet ne smije biti sveden na fizički izgled, medicinski status ili senzacionalističko poređenje.

Takođe, važno je jasno razlikovati rodni identitet od performativnih i umjetničkih izraza, kao što su **drag kraljice i drag kraljevi**. Drag je oblik scenskog izražavanja i umjetničkog performansa, a ne rodni identitet sam po sebi. Korišćenje drag vizuala kao univerzalne ilustracije za LGBTQI+ teme, a naročito za teme koje se odnose na transrodne osobe, predstavlja pojednostavljivanje i može dovesti do pogrešnog tumačenja i dodatne stigmatizacije.

Vizuali treba da budu u skladu sa kontekstom priče, da poštuju dostojanstvo osoba koje prikazuju i da ne proizvode implicitne poruke koje pojačavaju stereotipe, senzacionalizam ili nerazumijevanje identiteta o kojima se izvještava.

5. Objave na mrežama tretirati kao urednički sadržaj

Sadržaj na društvenim mrežama nije tehnički dodatak, već dio uredničkog proizvoda. Isto važe pravila provjere, odgovornosti i profesionalnih standarda kao i za tekstove.

6. Praćenje reakcija i rana intervencija

Redakcija treba aktivno da prati komentare i reakcije, posebno u prvim satima nakon objave. Rano prepoznavanje eskalacije omogućava brže i efikasnije reagovanje.

7. Postupanje u slučaju eskalacije

Kada dođe do naglog porasta govora mržnje ili nasilnih komentara, preporučuje se kombinacija mjera:

- pinovani komentar sa činjenicama i pravilima diskusije,
- uklanjanje ili sakrivanje govora mržnje,
- privremeno ili trajno zatvaranje komentara u ekstremnim slučajevima,
- dokumentovanje sadržaja radi eventualnih prijava ili interne analize,
- prijava nadležnim organima.

8. Jasna razlika između informisanja i uredničkog komentara

Zvanični nalozi medija (potrebno je da uvijek bude javno istaknuto koji su) ne bi trebalo da koriste ironične, sarkastične ili lične komentare kod osjetljivih tema. Takav stil često se tumači kao institucionalna podrška problematičnim stavovima.

9. Upravljanje dezinformacijama

Ako se u komentarima ili dijeljenjima pojave netačne tvrdnje ili manipulacije, redakcija treba, kada je moguće, reagovati kratkim i jasnim ispravkama ili upućivanjem na provjerene izvore, umjesto ignorisanja ili ulaska u polemiku.

10. Evidencija i učenje iz prakse

Redakcije bi trebalo da vode internu evidenciju objava koje su izazvale eskalaciju negativnog diskursa, kako bi se obrasci prepoznali i spriječili u budućnosti. Upravljanje društvenim mrežama je proces učenja, a ne jednokratna odluka.

Međunarodni standardi Ujedinjenih nacija i Savjeta Evrope naglašavaju da se šteta od govora mržnje i diskriminatornih narativa **umnožava kroz digitalnu distribuciju**, čak i kada originalni sadržaj formalno ne krši zakon. Odgovornost medija u ovom kontekstu nije pitanje cenzure, već **procjene i upravljanja rizikom** koji može imati stvarne posljedice po sigurnost, dostojanstvo i ravnopravnost ljudi.

7. DOBRE I LOŠE PRAKSE U IZVJEŠTAVANJU

Primjeri iz prakse predstavljaju jedan od najefikasnijih alata za unapređenje profesionalnih standarda, jer jasno pokazuju kako konkretne uredničke i novinarske odluke utiču na kvalitet izvještavanja i reakcije publike.

7.1. PRIMJERI PROBLEMATIČNOG IZVJEŠTAVANJA: ANALIZA GREŠAKA

Problematično izvještavanje o LGBTQI+ temama najčešće ne proizilazi iz otvorene namjere da se diskriminiše, već iz kombinacije senzacionalističkog uokviravanja, neprecizne terminologije i nedostatka konteksta. Analiza pokazuje da se iste greške ponavljaju kroz različite formate i medije, a njihovi efekti su naročito izraženi u digitalnom okruženju.

Najčešće identifikovane greške uključuju:

Naslov i lid

Naslovi koji koriste izraze poput „kontroverza“, „skandal“, „prijetnja“ ili koji sugerišu sukob i polarizaciju često unaprijed postavljaju negativan okvir za tumačenje sadržaja. Lidovi koji ponavljaju ili dodatno pojačavaju ove okvire imaju snažan uticaj na percepciju publike, posebno u onlajn okruženju gdje se tekstovi često dijele i komentarišu bez čitanja u cjelini.

Struktura teksta

Kada se sporni, negativni ili konfliktni stavovi iznose na samom početku teksta, dok se kontekst, činjenice i relevantne informacije daju tek kasnije, čitaoci u velikoj mjeri zadržavaju prvi utisak. Analiza pokazuje da ovakva struktura značajno doprinosi eskalaciji negativnih i agresivnih komentara.

Izbor izvora

Dominacija političkih ili ideoloških stavova, bez uključivanja stručnih izvora i ljudskopravaškog okvira, stvara lažnu ravnotežu i doprinosi legitimizaciji diskrimina-

tornih narativa. Izostanak glasova stručnjaka, organizacija za ljudska prava ili direktno pogođenih osoba dodatno osiromašuje razumijevanje teme.

Jezik i terminologija

Upotreba netačnih, zastarjelih ili vrijednosno obojenih termina (npr. „ideologija“, „priznanje“, „normalno“) ne samo da proizvodi stigmatizujući efekat, već i otvara prostor za govor mržnje i omalovažavanje u komentarima.

Vizualni sadržaji

Stereotipni, seksualizovani ili kontekstualno nepovezani vizuali dodatno pojačavaju senzacionalizam i dehumanizaciju. U pojedinim slučajevima, upravo vizuali, a ne tekst, postaju glavni okidač za negativne reakcije publike.

7.2. PRIMJERI KVALITETNOG I ETIČKOG IZVJEŠTAVANJA

Kvalitetno i etičko izvještavanje o LGBTQI+ temama prepoznaje se po dosljednoj primjeni profesionalnih standarda i jasnom fokusu na javni interes. Analiza pozitivnih primjera pokazuje nekoliko zajedničkih elemenata:

- identitet se pominje isključivo kada je relevantan za temu o kojoj se izvještava;
- terminologija je precizna, savremena i usklađena sa međunarodnim i domaćim standardima;
- sagovornici su predstavljeni sa poštovanjem, uz informisanu saglasnost i zaštitu privatnosti;
- teme su jasno kontekstualizovane kroz okvir ljudskih prava, važeće zakone i institucionalnu odgovornost;
- naslovi i vizuali imaju informativnu, a ne provokativnu funkciju.

Pozitivni primjeri iz Crne Gore, regiona i međunarodnih medija pokazuju da ovakav pristup ne umanjuje interesovanje publike, već doprinosi boljem razumijevanju teme, smanjenju polarizacije i kvalitetnijoj javnoj debati.

7.3. KAKO UNAPRIJEDITI POSTOJEĆE MEDIJSKE PRAKSE

Na osnovu identifikovanih problema i pozitivnih primjera, preporučuju se sljedeće mjere za unapređenje prakse u redakcijama:

- **Interne obuke** za novinare/ke i urednike/ce, sa fokusom na terminologiju, frejming i onlajn komentare.
- **Mentorski rad** na konkretnim tekstovima (analiza prije i nakon objave)..
- **Jasne politike moderacije komentara**, povezane sa uredničkim odlukama o naslovima i vizualima.
- **Saradnja sa relevantnim organizacijama i stručnjacima**, radi konsultacija i kontinuiranog unapređenja znanja.

Ovakav sistemski pristup omogućava dugoročno poboljšanje kvaliteta izvještavanja i smanjenje negativnih efekata u javnom diskursu.

8. SPECIFIČNE SITUACIJE U IZVJEŠTAVANJU O LGBTQI TEMAMA

Određene situacije u izvještavanju o LGBTQI+ temama nose povećan rizik od senzacionalizma, stigmatizacije i sekundarne viktimizacije.

8.1. PRAJDOVI, PROTESTI I JAVNI DOGAĐAJI

Prajdovi i drugi javni događaji često se u medijima svode na vizualni spektakl, incidente ili reakcije protivnika, dok se politički i ljudskopravaški kontekst gubi.

Preporučene prakse:

- fokusirati se na **razloge organizovanja događaja** (jednakost, bezbjednost, prava), a ne samo na sam čin okupljanja;
- jasno razdvojiti činjenice (broj učesnika, zvanični zahtjevi, organizatori) od reakcija i komentara;
- izbjegavati senzacionalističke opise, karikiranje učesnika ili seksualizovane vizuale;
- proteste i kontra-proteste izvještavati uz **kontekst slobode okupljanja i izražavanja**, bez relativizacije prava na bezbjednost.

Prajd nije „spektakl“, već oblik političkog i društvenog izražavanja u borbi za ravnopravnost.

8.2. NASILJE I ZLOČINI IZ MRŽNJE

Izvještavanje o nasilju nad LGBTQI+ osobama zahtijeva poseban oprez, jer neodgovoran pristup može dovesti do retraumatizacije žrtava i dodatne stigmatizacije. Ovo je posebno važno imajući u vidu da se nasilje nad LGBTQI+ osobama često prepliće sa rodno zasnovanim nasiljem, naročito kada su u pitanju lezbejke, biseksualne žene i transrodne žene, koje su izložene višestrukim oblicima diskriminacije i nasilja.

Ključni principi:

- zaštita identiteta i privatnosti žrtve, posebno u manjim sredinama;
- izbjegavanje detaljnog opisivanja nasilja koje nema informativnu vrijednost;
- jasno imenovanje djela (napad, prijetnja, uznemiravanje, zločin iz mržnje), bez ublažavanja, relativizacije ili opravdavanja;
- izbjegavanje pitanja i formulacija koje impliciraju krivicu žrtve („zašto je bio/la tamo“, „da li je provocirao/la“).

U slučajevima nasilja važno je prepoznati i **elemente zločina iz mržnje**, kada je motiv napada povezan sa stvarnom ili pretpostavljenom seksualnom orijentacijom, rodnim identitetom ili rodnim izrazom žrtve. Takvi slučajevi zahtijevaju precizno imenovanje i kontekstualizaciju, u skladu sa važećim zakonodavstvom i međunarodnim standardima i u saradnji sa policijom i tužilaštvom.

Posebnu pažnju potrebno je posvetiti oblicima **digitalnog i psihološkog nasilja**, koji su sve češći, ali često nedovoljno prepoznati u medijskom izvještavanju. U to spadaju ucjene, prijetnje „razotkrivanjem“ seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kao i neovlašćeno objavljivanje ili dijeljenje privatnih fotografija, video-snimaka i prepiski putem društvenih mreža ili aplikacija za razmjenu poruka. Ovakvi oblici nasilja mogu imati ozbiljne posljedice po bezbjednost i mentalno zdravlje žrtava i moraju se tretirati kao ozbiljna kršenja prava, a ne kao „privatni sporovi“ ili „onlajn drama“.

U kontekstu rodno zasnovanog nasilja, mediji treba da imaju u vidu relevantne međunarodne standarde, uključujući *Konvenciju Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici* (Istanbulska konvencija), koja prepoznaje psihološko, digitalno i seksualno nasilje kao ozbiljne oblike nasilja, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet žrtve.

Pored policije i tužilaštva, važno je uključiti organizacije koje se bave ljudskim pravima, rodnom ravnopravnošću i podrškom žrtvama nasilja, uključujući specijalizovane organizacije koje rade sa ženama i LGBTIQ+ osobama. Time se obezbjeđuje širi društveni i pravni kontekst, kao i informacije o dostupnim mehanizmima zaštite i podrške, umjesto isključivo incidentnog ili senzacionalističkog pristupa.

8.3. SUDSKI POSTUPCI I POLICIJSKA HRONIKA

U slučajevima koji se nalaze pred sudovima ili u fazi istrage, novinari/ke moraju posebno voditi računa o profesionalnim i pravnim standardima.

Smjernice:

- poštovati **pretpostavku nevinosti** i jasno razlikovati navode optužnice od utvrđenih činjenica;
- izbjegavati klikbejt naslove koji sugerišu krivicu ili „skandal“;
- ne isticati seksualnu orijentaciju ili rodni identitet osumnjičenih ili žrtava ako nije direktno relevantno za slučaj;
- izbjegavati senzacionalističke detalje koji mogu uticati na tok postupka ili javnu percepciju.

Ovakav pristup je u skladu i sa domaćim zakonodavstvom i sa međunarodnim standardima pravičnog suđenja.

8.4. ZDRAVLJE

Teme koje se tiču zdravlja LGBTQI+ osoba često su opterećene mitovima, dezinformacijama i moralnom panikom.

Preporuke:

- oslanjati se na **stručni konsenzus** i provjerene izvore;
- izbjegavati patologizaciju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta;
- jasno razlikovati medicinske činjenice od ličnih stavova i političkih interpretacija;
- zaštititi privatnost sagovornika, posebno kada se govori o mentalnom ili seksualnom zdravlju.

Zdravstvene teme treba obrađivati informativno, bez dramatizacije i senzacionalizma.

8.5. OBRAZOVANJE

Izvještavanje o LGBTQI+ temama u kontekstu obrazovanja često je praćeno narativima o „ugrožavanju djece“ ili „nametanju ideologije“, iako dostupni podaci i analize pokazuju da su ove teme u formalnom obrazovnom sistemu **rijetko i fragmentarno zastupljene**. U većini nastavnih planova i programa u Crnoj Gori, kako to pokazuju istraživanja organizacija Queer Montenegro, Asocijacija Spektra i Centar za građansko obrazovanje (CGO) pitanja seksualne orijentacije i rodnog identiteta nijesu sistematski obrađena, već se eventualno pojavljuju indirektno, u okviru šireg sadržaja o ljudskim pravima, zabrani diskriminacije ili nasilju među vršnjacima.

Dodatni problem za LGBTQI+ osobe predstavlja korišćenje **zastarjelih udžbenika i nastavnih materijala**, naročito u oblastima prava, psihologije i društvenih nauka. U pojedinim udžbenicima i dalje se mogu pronaći formulacije koje reflektuju prevaziđene medicinske i pravne pristupe, uključujući implicitno patologizujući jezik ili potpuno izostavljanje savremenih standarda o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu. Ovakvi sadržaji nijesu nužno rezultat namjerne diskriminacije, već sporih procesa revizije udžbenika i nedostatka sistemskog praćenja njihove usklađenosti sa savremenim naučnim i ljudskopravaškim standardima.

U tom kontekstu, važno je naglasiti da obrazovne politike koje se odnose na inkluziju i bezbjedno školsko okruženje primarno imaju za **cilj prevenciju nasilja, vršnjačkog zlostavljanja i diskriminacije**, a ne „promociju identiteta“ ili „ideološko usmjeravanje“ djece. Izvještavanje koje ignoriše ovu razliku doprinosi širenju moralne panike i dezinformacija, umjesto informisanju javnosti.

Dobra praksa podrazumijeva:

- jasno objašnjenje ciljeva obrazovnih politika (prevencija nasilja, inkluzija, bezbjedno okruženje);
- razdvajanje činjenica od strahova i dezinformacija;
- konsultovanje relevantnih stručnjaka iz oblasti pedagogije, psihologije i prava;
- provjeru nastavnih planova i udžbenika prije iznošenja tvrdnji o „zastupljenosti“ LGBTQI+ tema;
- izbjegavanje senzacionalističkih formulacija koje podstiču moralnu paniku i stigmatizaciju.

8.6. SPORT

Sport je posebno osjetljivo područje zbog snažnih stereotipa o rodu i seksualnosti, kao i zbog visoke vidljivosti sportista/kinja u javnosti. Posljednjih godina, u međunarodnom sportskom prostoru sve su češće javne i medijske rasprave o učešću LGBTIQ osoba, naročito interpolnih i transrodnih osoba u sportu. Iako se ova pitanja često predstavljaju kao apstraktne ili „teorijske“ debate, način na koji se o njima izvještava ima direktne posljedice po stvarne ljude, uključujući pojačanu stigmatizaciju, onlajn uznemiravanje i pritisak na sportiste/kinje koji su već izloženi javnoj kontroli.

Međunarodne institucije i sportske organizacije upozoravaju da pojednostavljeno, senzacionalističko ili netačno izvještavanje o ovoj temi može dovesti do širenja dezinformacija i pogrešnog uvjerenja da same LGBTIQ+ osobe predstavljaju problem, umjesto da se rasprava vodi u okviru pravila, politika i odgovornosti sportskih institucija.

Smjernice za izvještavanje:

- fokusirati se na sportske rezultate, profesionalne standarde i principe ravnopravnosti;
- ne isticati seksualnu orijentaciju ili rodni identitet sportista/kinja ako to nije direktno relevantno za sportsku temu;
- izbjegavati insinuacije o „prednosti“, „neprirodnosti“ ili „nelojalnoj konkurenciji“ bez jasnih naučnih i pravnih osnova;
- ne personalizovati sistemске rasprave kroz pojedinačne sportiste/kinje;
- koristiti stručne izvore kada se govori o pravilima i politikama sportskih organizacija, uz jasno navođenje da su ta pravila rezultat institucionalnih procesa, a ne ličnih odluka sportista/kinja.

Važno je naglasiti da su, prema međunarodnim standardima ljudskih prava, LGBTIQ osobe nosioci prava na dostojanstvo, privatnost i zaštitu od diskriminacije. Mediji imaju odgovornost da doprinesu informisanju javnosti, a ne produbljivanju podjela ili targetiranju pojedinaca kroz pojednostavljene i konfliktne narative.

9. PRAKTIČNI ALATI ZA REDAKCIJE

Ovo poglavlje okuplja konkretne alate koji pomažu redakcijama da principe etičkog i inkluzivnog izvještavanja o LGBTQI+ temama dosljedno primjenjuju u svakodnevnom radu. Alati su zasnovani na nalazima analize, važećem pravnom okviru Crne Gore, međunarodnim standardima i dobrim praksama iz medija.

9.1. CHECKLISTA PRIJE OBJAVE TEKSTA

(„Pitanja za provjeru etičnosti i inkluzivnosti“)

Prije objave teksta, novinari/ke i urednici/ce treba da prođu kroz sljedeća pitanja:

- ☐ Da li je seksualna orijentacija ili rodni identitet **zaista relevantan** za temu?
- ☐ Da li je jasno objašnjen **društveni, pravni ili institucionalni kontekst**, a ne samo incident?
- ☐ Da li je izbjegnuto uokviravanje teme kao „kontroverze“, „ideologije“ ili „sukoba vrijednosti“?
- ☐ Da li je terminologija tačna, savremena i objašnjena (bez zastarjelih ili pojednostavljenih izraza)?
- ☐ Da li se izbjegavaju implicitne vrijednosne poruke (moralizacija, ironija, trivijalizacija)?
- ☐ Da li se poštuju ime i zamjenice osobe o kojoj se izvještava?
- ☐ Da li je naslov informativan, a ne alarmistički ili sugestivan?
- ☐ Da li bi naslov, izdvojen iz teksta (na mrežama), mogao proizvesti pogrešnu ili štetnu interpretaciju?
- ☐ Da li vizual pojačava informaciju ili samo „privlači pažnju“?
- ☐ Da li vizual može doprinijeti seksualizaciji, egzotizaciji ili stereotipizaciji?
- ☐ Da li postoji rizik od identifikacije ili dodatne stigmatizacije sagovornika/ce?
- ☐ Da li je procijenjen rizik od eskalacije govora mržnje u komentarima i na mrežama?
- ☐ Da li je sadržaj spreman za sekundarnu distribuciju (screenshot, mim, izvlačenje iz konteksta)?

Ako je odgovor na jedno ili više pitanja negativan ili nejasan, sadržaj zahtijeva dodatnu uredničku provjeru.

9.2. SMJERNICE ZA UREDNIKE/CE

(kako prepoznati i ispraviti problematičan sadržaj)

Urednici/ce imaju ključnu ulogu u sprečavanju štetnih narativa. Posebnu pažnju treba obratiti na:

- Pitch koji počiva na „kontroverzi“
- → tražiti jasno definisan javni interes, činjenice i kontekst.
- Naslov koji „privlači klikove“
- → preformulisati u naslov koji precizno informiše, bez vrijednosnog suda.
- Vizual koji pojačava stereotype
- → zamijeniti neutralnim ili kontekstualnim vizualom, ili koristiti ilustraciju.
- AI-generisani sadržaj
- → obavezna ljudska provjera naslova, sažetaka i preporuka, naročito kod osjetljivih tema.

Urednici/ce treba da podrže novinare/ke kroz jasna pravila, a ne kroz ad hoc korekcije.

9.3. OSNOVNI MODEL POLITIKE MODERACIJE KOMENTARA I DRUŠTVENIH MREŽA

Svaka redakcija treba da ima jasan minimum standarda za moderaciju:

1. Javna pravila komentaranja

– zabrana govora mržnje, prijetnji, poziva na nasilje i uznemiravanja. Po mogućnosti istaknuto javno ime i prezime komentatora/ki.

2. Dosljedna primjena

– ista pravila važe za sve korisnike i sve teme.

3. Kombinacija automatizacije i ljudske procjene

– tehnički filteri uz obaveznu ljudsku provjeru, posebno kod implicitne mržnje.

4. Evidencija i eskalacija

– dokumentovanje ozbiljnih slučajeva i prijava platformama ili nadležnim organima kada je potrebno.

5. Edukativni odgovori

– kada je moguće, koristiti kratke informativne intervencije umjesto isključivo brisanja.

9.4. KAKO ISPRAVITI GREŠKE I REAGOVATI NA KRITIKE

Greške u izvještavanju nijesu izuzetak, ali način reagovanja određuje profesionalni kredibilitet medija.

Preporučene prakse:

- brza i jasna ispravka netačne ili neadekvatne terminologije;
- javno objašnjenje izmjena bez defanzivnog tona;
- uklanjanje sadržaja koji ugrožava privatnost ili bezbjednost;
- interna analiza greške i ažuriranje uredničkih smjernica;
- javno izvinjenje.

U slučajevima ozbiljnijih povreda prava, preporučuje se saradnja sa:

- LGBTIQ organizacijama,
- Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda (Ombudsman),
- relevantnim regulatornim tijelima.

LITERATURA I PREPORUKE ZA DALJE CITANJE

Međunarodni dokumenti i normativni okviri

1. Ujedinjene nacije, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Njujork, 1948.
<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
2. Ujedinjene nacije, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Njujork, 1966.
<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
3. Kancelarija Visokog komesara UN za ljudska prava (OHCHR), Born Free and Equal: Sexual Orientation, Gender Identity and International Human Rights Law, Ženeva, 2012.
<https://www.ohchr.org/en/documents/publications/born-free-and-equal>
4. Ujedinjene nacije, UN Strategy and Plan of Action on Hate Speech, Njujork, 2019.
<https://www.un.org/en/hate-speech>
5. Kancelarija Visokog komesara UN za ljudska prava (OHCHR), Rabat Plan of Action – Threshold Test for Incitement to Hatred, Ženeva, 2012.
<https://www.ohchr.org/en/documents/tools-and-resources/rabat-plan-action>
6. Savjet Evrope – Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI), Opšta preporuka br. 15 o borbi protiv govora mržnje, Strazbur, 2016.
<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.15>
7. UNESCO, Preporuka o etici vještačke inteligencije, Pariz, 2021.
<https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/recommendation-ethics>
8. Evropska unija, Uredba (EU) 2024/1689 – Akt o vještačkoj inteligenciji, Brisel, 2024.
<https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj>

9. Savjet Evrope. Smjernice o uticaju algoritamskih sistema na ljudska prava. Strazbur, 2022.

<https://www.coe.int/en/web/digital-governance/algorithmic-systems>

Priručnici i vodiči za medijske profesionalce/ke

10. ILGA-Europe, Guidelines for Inclusive Reporting on LGBTI Issues, Brisel.

<https://www.ilga-europe.org/resources/media-guides/>

11. GLAAD, Media Reference Guide, SAD, kontinuirano ažuriranje.

<https://www.glaad.org/reference>

12. Ethos Project, Priručnik za medijsko izvještavanje o LGBT pitanjima, 2019.

<https://www.ethos-project.eu/wp-content/uploads/2019/06/Priručnik-za-medijsko-izvještavanje-o-LGBT-pitanjima.pdf>

13. Centar za građansko obrazovanje (CGO), NE diskriminaciji – DA različitosti! Smjernice za izvještavanje medija o LGBTIQ zajednici, Podgorica, 2019.

<https://media.cgo-cce.org/2019/10/NE-diskriminaciji-DA-razlicitosti-SMJERNICE-ZA-IZVJESTAVANJE-MEDIJA-O-LGBTIQ-ZAJEDNICI.pdf>

14. Savjet za samoregulaciju medija Crne Gore, Kako odgovorno izvještavati o govoru mržnje, Podgorica.

https://www.medijskisavjet.me/images/sampled/data/dokumenti/Prirucnik_-_Kako_odgovorno_izvjestavati_o_govoru_mrznje.pdf

15. UNDP, Priručnik za rodno odgovorno novinarstvo, 2022.

<https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-12/UNDP%20-%20Prirucnik%20za%20rodno%20odgovorno%20novinarstvo.pdf>

16. Zagreb Pride, Priručnik za novinare_ke o izvještavanju o LGBTIQ temama, Zagreb, 2022.

https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/12/Prirucnik-za-novinare_ke_FINALNA-VERZIJA.pdf

17. Media Diversity Institute, Mehanizmi zaštite od onlajn nasilja, 2022.

<https://www.mminstitute.org/wp-content/uploads/2022/02/MEHANIZMI-ZASTITE-OD-ONLAJN-NASILJA.pdf>

18. Global Investigative Journalism Network (GIJN), LGBTQ resursi za novinare.
<https://gijn.org/stories/lgbtq-resources-media-guides/>

19. Sarajevski otvoreni centar, Izvan četiri zida, Sarajevo, 2013.

Analiza društvenog i medijskog konteksta LGBTI tema u regionu.

<https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2013/07/IzvanCetiriZidaFinalweb.pdf>

